

Honzáková-Jakičová, Jasna

Rosa - Pohl - Pohlin

In: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*. V. Dorovský, Ivan (editor).
1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, pp. 64-75

ISBN 80-210-2771-1

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123237>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROSA – POHL – POHLIN

0 Slovinský kulturní prostor druhé poloviny 18. a začátku 19. století mění a kulturně formuje národněobrozené hnutí *prerod* (obrození). V rámci slovinského spisovného jazyka zasahují změny v menší míře do vztahu autora textu ke spisovnému jazyku a adresátovi (např. úvod Marka Pohlina ke gramatice *Kraynska grammatika*, 1768), ve větší míře pak do funkčně druhové šife textů, v nichž se dostává ke slovu spisovný jazyk. Slovinsky psané, tzv. etnocentrické texty, které byly svým určením v baroku především náboženského a teprve v druhé řadě také světského charakteru, v době obrození programově zasáhly i do světské oblasti,¹ kde (a) narůstalo jejich množství a (b) uplatňovaly se ve všech funkčních žánrech. Dynamizace vývoje spisovného jazyka a funkčních žánrů měla sociolinguvistické příčiny: nové příležitosti pro uplatnění spisovné slovinštiny ve veřejném životě přinesly nové civilizační, společenské, hospodářské a kulturní poměry s nástupem osvíceného absolutismu, tereziánsko-josefin-

¹ Slovinské náboženské texty v době rekatolizace a baroka reprezentují jezuitská a kapucinská kázání, duchovní lyrika, nový prozaický žánr – překladová i původní meditativní próza a nový literární žánr – náboženská dramatická tvorba. Vznikaly také odborné texty. K nim se řadí nová pratika, např. *Nova kranjska pratika na lejtju MDCXXVI*, 1725, která je sice obsahově skromná, ale její potřebu a oblíbenost dokazuje vysoký náklad (až 30.000 výtisků) (Rupel 1956: 313), první odborné příručky, jako například lidové zdravotvody (anonimní *Bedicin dohtarske bukve*, 1720, A. Goličnika *Arcniške bukve*, 1759), naučné texty, např. početnice, slabikáfe doplněné překladem (*Tobijeve bukve*, 1733, *Zvesti tovariš*, 1742 M. Paglavca). Vzdělaným znalým latiny a němčiny byly určeny cizojazyčné vlastivědy sestavené polyhistory a empiriky Ž. Popovičem, J. L. Schönlebenem, J. V. Valvasorem, vědecká, umělecká a kulturologická díla členů barokních učených společností a uměleckých spolků (zejména též první, Akademie operosorum) i lexikografické práce jakožto výsledek rekatolizací učebnice a ulehování jazyka v bohoslužbě a pro potřeby školní výuky, např. ztracený *Dictionarium latino-carniolicum* M. Kastelce, kol. 1680, vícero rukopisných slovníků, mezi nimiž též tři přepisy Kastelcova slovníku (nejúplnější *Kastelcův-Voroncův slovník*, 1703-1710), tehdy nejobsáhlejší (s ohledem na počet slovinských hesel) *Hipolitův trojjazyčný dvoudílný slovník*, 1711-1712. Srovnej J. Stabej (1997: 563-575).

ských reformem a utilitarismu. Konečným cílem, ke kterému směřovaly „*sprememble/ jezikovnokulturne prakse na Slovenskem in regeneracij/a/ slovenskega knjižnega jezika*“ (Kidrič 1930: 42), bylo konstituování národa.² Proces národního obrození a formování slovinského národa byl dynamický a probíhal v ideových, společenských a kulturních podmínkách osvíceneckého hnutí, jeho základem byl úplný rozvoj funkčních žánrů a kultivování spisovného slovinského jazyka.

1 Úlohu kultivovaného a žánrově rozvinutého spisovného jazyka ve slovinské kultuře a literatuře zdůraznil už Matija Čop (1797–1835). Ve svém biografickém a bibliografickém nástinu slovinské literatury, napsaném roku 1831 pro Šafaříkovo druhé, rozšířené vydání *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (dále *Geschichte*),³ zavedl pojem „*třetí období*“ slovinské literatury. *Novum* tohoto literárněhistorického období, periodizačně navazujícího na Trubarovo a Hrenovo, spočívá podle Čopova názoru v tom, že kromě nejpočetnějších náboženských textů vznikaly ve zvýšené míře (popularizačně) odborné texty a (*.../ celo nekaj beletrističnega za bolj izobražene*) (Čop, v: Slodnjak 1986: 61). Tvorbou textů odpovídajících kulturním potřebám všech, širokých vrstev i vzdělanců, Pohlin cílevědomě uskutečňoval mnohostranný kulturní program. Současně byla zdůrazněna nutnost kultivování slovinského spisovného jazyka, je mu věnována větší péče, vždyť jsou *slovníski spisi /.../ v primerjavi z drugimi slovstvenimi sadovi celo prepogosti* (Slodnjak, tamtéž). Čop považoval za iniciátora a realizátora pokroku ve *třetím období* Marka Pohlina, v jehož díle vyzdvihl především dvě roviny: texty respektující receptivní možnosti a potřeby skupiny čtenářů vzděláním i sociálním postavením značně různorodé, a pak gramatiku. Pohlina kodifikační práce (*Kraynska grammatika*, 1768) je ve světle Čopova hodnocení, podle kterého je pro třetí literárněhistorické období příznačný větší zájem a péče o kultivovaný spisovný jazyk, inspirativní pro sám explicitní

---

² Srovnej I. Prijatelj (1935: 1) (*.../ oni kulturni, zlasti literarni pokret, ki ima namen vzpostaviti Slovence kot, s primernimi kulturnimi, posebno literarnimi funkcijami*), F. Kidrič (1929-1938: 140-141) (*.../ pritegnitev novih, posvetnih literarnih panog v slovensko književno obravnavo /.../ za porast narodnega ponosa*), J. Koruza (1975/76, 1991: 218) (*.../ pravzaprav na območje kulture omejen/a/ predstopnja političnega formiranja slovenskega naroda*), J. Pogačnik (1995: 51) (*.../ se je slovenski zgodovinski subjekt zavestno konstituiral kot projekt, ki ga je treba doseči*).

³ Druhé vydání Šafaříkových *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* vyšlo po autorově smrti roku 1864, Šafaříkův rukopis z pozůstalosti k vydání připravil J. Jireček. Srovnej A. Slodnjak (1986: 168).

požadavek kultivovat spisovný jazyk, ale ne už jako samotné kodifikační dílo, které by ke kultivování spisovné slovinštiny samo nějak prakticky přispělo. V textu adresovaném P. J. Šafaříkovi se Čop odvolává na Kopitarovo hodnocení Pohlinovy mluvnice (v: *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808), což v podstatě neznamená nic jiného, než Čopovu implicitní podporu hodnotícího stanoviska Kopitarova.⁴

2 Marko Pohlin (1735–1801), první představitel obrození v Kranjsku, měl pro národně buditeckou činnost několik podnětů.

První podnět představuje návaznost na působení kulturně činných duchovních v předpohlinovském období. Tito autoři rozmnožovali první prozaické texty náboženského, školského a obecně vzdělávacího charakteru (J. Svetokriški: *Sveti priročnik*, 1691–1707, M. Paglavc: *Zvesti tovariš*, 1742; *Thomasa Kempenzarja bukve*, 1745; *Sveta vojska*, 1747; *Tobijove bukve*, 1733, M. Radeskini: *Spokorjenje ene imenitne grešnice*, 1769); sestavovali slovníky (M. Kastelec, G. Vorenc, Hipolit Novomeški, A. Apostel) a připravili dvě vydání Bohoričovy mluvnice (Hipolit Novomeški, 1715, *Koroški jezuiti v nemškem prevodu*, 1758).⁵

Slovinská produkce ve spisovném jazyce byla podnětem i pro utváření Pohlinova vztahu k jazyku. S humanistickým přístupem k hodnocení jazyků (srovnejme ho se stanoviskem diplomata Ž. Herbersteina, 1549: *vsak jezik je časten in pošten*) se Pohlin seznámil jak v Hipolitově vydání Bohoričovy mluvnice (1715)⁶ tak i ve spisech encyklopedisty Žigy Popoviče (1705–1774). Ž. Popovič, evropsky uznávaný jazykovědec (učitel německého jazyka a rétoriky na vídeňské univerzitě, 1753) a přirodovědec, ovlivnil Pohlina jak ideově, tak i po stránce studijního materiálu.⁷

4 J. Kopitar byl při hodnocení Pohlinovy mluvnice nejkritičtější k Pohlinovým úpravám pravopisu, jeho nerespektování jazykové tradice a k výběru jazyka pro popis. Srovnej J. Toporišič (1983: 95-128). Kopitarovo hodnocení Pohlinovy gramatiky se v prvním vydání svých *Geschichte* (1826, str. 284) držel také P. J. Šafařík.

5 Srovnej také texty z poznámky 1.

6 Srovnej A. Bohorič, *Arcticae horulae (Zimske urice)*, 1584.

7 Ve svém publikovaném spisu *Untersuchungen vom Meere*, 1750, už Ž. Popovič v bohořičovské apologii slovinštiny (tak jako Pohlin v úvodu své mluvnice) vyzdvihl rozšířenost a slavnou minulost slovinství v rámci širšího, mocnějšího a relevantnějšího slovanství, ale explicitně odmítl odvozování etnika Slovan od sclavus. Materiálem pak Ž. Popovič ovlivnil Pohlinovu lexikografickou práci. A. Breznik ve svém bádání (1927: 91–99) konstatoval, že Pohlin ve svém etymologickém slovníku *Glossarium slavicum*, 1792, použil veškerý Popovičův materiál z rukopisného slovníku v pozůstalosti *Specimen vocabularii vindocarniolici* a z publikované polyhistorické práce *Untersuchungen von Meer*, 1750.

Podnětem pro vytvoření pracovního programu byla také Pohlinova životní dráha, příslušnost k řádu bosých augustiniánů, kteří svou obecně vzdělávací a školní literární produkcí uskutečňovali tereziánsko-josefínské reformy v oblasti školství a rozvoje všeobecného školního vzdělání.⁸

Vliv na buditele Pohlina, jak je známo, byl také český. V tomto příspěvku bych ráda poukázala na ty ideové prvky a materiál v Pohlinově práci, které vykazují český vliv, a objasnila jejich příčiny.

2.1 Biografická fakta, Pohlinův pobyt v kláštorech v Maria Brunnu (1754/1755) a ve Vídni (1755–1763), stejně jako jeho styky s českými augustiniány Pohlinovi přinesly poznání, že postavení češtiny ve společnosti je odlišné od společenského statutu slovinštiny: čeština byla vyučována na univerzitní úrovni, zavedena na německé vojenské akademii (1752, 1754) a také na vídeňské univerzitě (1774). Že toto srovnání společenského postavení dvou slovanských jazyků v rakousko-uherské monarchii ovlivnilo Pohlinovo pracovní směřování, výstižně demonstruje obsahový rozsah jeho počáteční literární produkce. Začal totiž texty, které svým vlivem a informativní úlohou jednak pozvedly úroveň vzdělanosti ve Slovinsku, jednak také zapojily mladé vzdělance do slovinského kulturního života.⁹ Pohlinův literární program je kulturotvorný, současně ale i národně buditeleský a národotvorný, neboť autorova polyfunkční literární produkce ovlivňující čtenáře byla též nezbytným základem pro přehodnocení postavení slovinského spisovného jazyka ve společnosti a pro dosažení jeho národně sjednocující a reprezentativní role.

Pro výuku češtiny na univerzitní úrovni byla ve Vídni používána mluvnice V. J. Rosy *Čechořečnost seu Grammatica Linguae Bohemica* (1672, dále *Čechořečnost*). Výuka češtiny podnítila vytváření nových učebnic, proto také J. V. Pohl napsal svou příručku *Grammatika linguae Bohemicae, oder Die Bömische Sprachkunst* (1756, 1764, 1773, 1783, dále *Grammatika linguae Bohemicae*). Ve kterých částech Václav Rosa a Václav Pohl ovlivnili Pohlinovy názory a jeho dílo?

⁸ O podnětech pro Pohlinovu národně obrozeneckou činnost, tj. o kontinuálním působení předchozích šířitelů slovinských textů a o osvícenecké angažovanosti mnichů (disalceátů) podrobně píše J. Pogačnik (1968: 169-233, 1995: 31-33).

⁹ Pohlín svou obrozeneckou práci zahájil obecně vzdělávacími a školními texty, určenými pro školní výuku (*Abecedika*, 1765) a pro učitele (překlad Komenského *Te odprte ali odklenene duri seu Janua linguae carniolicae*, rkp. 1768), německy psanou *Kraynskou grammatikou* (1768), která byla určena pro (větší) kultivovanost slovinského spisovného jazyka, tedy pro mladé vzdělance zběhlejší v němčině.

2.1.1 V. Rosa (1630/31–1689) byl představitelem druhé, tj. Balbínovy generace českého baroka. Vedle svého právnického povolání se již od studentských let věnoval vlastní tvorbě – nejprve poezii, posléze gramatice a lexikografii. Jeho mluvnice *Čechořečnost* (1672) v české gramatické tradici rozhodně nezapadla, naopak byla v 18. století velmi populární.¹⁰ Skutečnost, že Rosa ovlivnil také Pohlina, je ve slavistice známá – na Rosův vliv upozornil již V. Jagič: */Pohlinova/* (dodala J. H. J.) *točka zrenija napominaet Vaclava Rosu*, 1910: 56). Ve slovinském kulturním prostoru se o něm zmiňují především literární historici (např. I. Grafenauer (1880–1964), F. Ilešič (1922), F. Kidrič (1929–38), A. Slodnjak (1968), J. Pogačnik (1995), z lingvistů např. M. Orožen (1970/71), J. Honzak Jahič (1999)).

2.1.2 Pohlínův úvod k mluvnici *Kraynska grammatika l...l „oder die Kunst die crainerische Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben“* (1768, druhé vydání 1783), řazený na sám počátek slovinského obrozenec-kého hnutí,¹¹ měl několik ideových rovin.¹² První, humanistická část, pramení ve Slovinsku z Pohlínovy známé bohoričovské jazykové tradice. Bohorič své čtenáře, mladé vzdělance zběhlejší v latině, povzbuzoval k učení slovinštiny a jejímu zprostředkování nevzdělaným, těm Trubarovým *mladým a prostým*, s hodnotami spočívajícími v její starobylosti a slavné minulosti (etymologické spojení etnika *Slovan* s lexémem *slava* ‚gloria‘), početnosti jejich mluvčích a zeměpisné rozšířenosti, což bylo vše zasazeno do historického, kulturního a jazykového rámce Slovanstva. Pro humanistu Bohoriče to je cesta jak dosáhnout srovnatelnosti slovinštiny s latinou, která zprostředkovávala *studia humanitatis*. Také Pohlín se již v prvním odstavci úvodu k mluvnici snaží prostřednictvím apologických

¹⁰ Že byla Rosova mluvnice známa a měla vliv na další české gramatiky, dokazují odkazy na Rosův materiál v kodifikačních příručkách 18. století u J. Doležala (1746), J. V. Pohla (1756) a M. Šimka (1783).

¹¹ Tak např. F. Kidrič (1929–38), J. Koruza (1975/76, 1985), J. Pogačnik (1995). Začátek slovinského národního obrození představují, oproti názoru I. Prijatelja (1935: 33–37), 80. léta: vydání Vodnikovovy básně *Sadovolne Krajnz* v básnickém almanachu *Pisanice* (1780) pro explicitní vyjádření myšlenek kulturně formující role národa, počátek vlády Josefa II., která představuje začátek rakouského panovnického racionalismu – josefinismu, oživeného německého centralismu a obnovené působení první učené společnosti ve Slovinsku – druhé akademie operosorum, která aktualizuje potřebu základních normativních jazykovědných textů a tím vytyčuje obnovu spisovného jazyka jako svůj prvotný úkol.

¹² Srovnej A. Vidovič Muha (1998: 81).

prvků (chvála, oslava, vyzdvižení významu) vyvrátit předsudky německy mluvících vzdělců týkající se nezpůsobilosti slovinštiny a povzbudit je k učení a jejímu širšímu uplatnění. Apologii domácího jazyka použil jako prostředek obranné strategie také Václav Rosa v úvodu k *Čechořečnosti*. Rosa brání a dokládá způsobilost češtiny barokními oslavnými motivy (R. Brtáň 1939). Jsou to slavná minulost (jazyk Slovanů *slavniĥ*, *Gloriosorum*, název slovanštiny odvozený od *sláva* ‚gloria‘), zeměpisná rozšířenost jazyka (*stovky mil na sever i na východ*), význam (stejně jako hebrejšтина je rajským jazykem, *lingua paradisiaca*, rovnocenným s ostatními evropskými jazyky), rozšířenost užívání (i na tureckém dvoře).

Pohlinovy další argumenty, které by měly obhajovat relevantnost slovinštiny, nejsou, na rozdíl od Rosových,¹³ tak explicitní či hojně. Pohlinovo expresivní stanovisko v samém úvodu (*Ne sramujmo se svojega jezika!*) je jednak výrazem Pohlinova citového vztahu k jazyku, na druhou stranu je pak užití specializovaného tvaru množného čísla výrazem racionálního hodnocení – jazyk je *jazykem společenství*. Další zevšeobecňující hodnocení jazyka *Saj ni tako slab!* není definitivní, protože je současně vyjádřeno s autorovým záměrem soudobou jazykovou praxi změnit kultivovaním jazyka, čehož chce dosáhnout za pomoci mluvnické. Racionální je také (a) tvrzení, že slovinský jazyk má svou vlastní pevnou strukturu (slovinština je *dobro utemeljen jezik*), (b) konstatování, že slovinský jazyk je zkažený a kazí ho jeho (explicitně nevzdělaní, nekultivovaní) uživatelé, protože mluví tak *kot se komu zahoče*. Východisko z takové jazykové situace, jakož i způsob obnovení a obrození jazyka spatřuje v modelu, jaký osvícenství nabízelo – prostřednictvím mluvnické vytvořit normu pro *boljši, pravilnejši* jazyk. Jednak je to přirozený a živý jazyk vzdělaných měšťanů v oblastních centrech, jehož sociálně žánrovým základem je centrální náře-

¹³ V Rosově úvodu (Koupil 1996: 101–161) jsou zdůrazněny ještě následující přednosti češtiny (n.d.: 133–135): (a) čeština je přirozený jazyk, (b) ve slovech jsou ukryty mystické významy (slovo Bůh ‚Bog‘), (c) je obřadním jazykem, (d) připraven k užívání, (e) bohatství hlásek je mostem k jiným jazykům, (f) jazyk klasické prozodie. Rosovy apoštolské argumenty při obhajobě jazyka jsou odrazem společenských a kulturních poměrů českých zemí v předbělohorském období a období třicetileté války, proto také nejsou ojedinělým jevem. V obhajobě relevantnosti češtiny (vzhledem k němčině) tehdy nejvíce vynikl Rosův přítel – jezuita B. Balbín (1612–1688). Tento filozof a historik, nejvyhlášenější představitel druhé generace českých barokních tvůrců, napsal téměř současně s V. J. Rosou (1672/1673) latinsky svou *Obranu jazyka slovanského, zvláště českého*. Rozšířena zprvu v opisech (poprvé byla otištěna teprve 1775) ovlivnila Balbínovy současníky a později i české obrozenecké klima. Srovnej J. Jakubec (1929: 892–893).

čí.¹⁴ Za druhé – při normování vybraného jazyka ustanovit rozhodující principy pro stanovení jeho spisovného základu – kategorii jazykové správnosti. Pohlinovo stanovisko, že jazyk je organizován na základě pravidel majících přednost před výjimkami a odchylkami, které jsou beztak jen pozůstatkem starších vývojových fází, se shoduje se stanoviskem Rosovým (*Čechořečnost*, úvod, 121–122). Rosa, jakožto zastánce teorie o analogii v jazyce (jako předtím již César, Erasmus Rotterdamský, Komenský) – jednoho ze základních měřítek jazykové správnosti, gramatická pravidla zobecňoval (např. Rosa dělí slovesa do čtyř tříd na základě koncovek prézentu: *-ám, -ím, -i, -u*). Podstata metody nalézání spojujících pravidel a tím i systematizujícího řádu při popisu jazykových rovin (v obou srovnávaných mluvnicích je obsaženo hláskosloví s pravopisem, tvarosloví, skladba) spočívá v záměru napsat pro cizince ovládající latinu takovou učebnici cizího jazyka – češtiny, aby se ji snadno naučili; na základě výjimek se cizímu jazyku naučit nedá.

Společným rysem Rosovy a Pohlinovy mluvnice je také stanovisko autorů podporující oprávněnost tvorby nových slov.

Pohlin vysvětluje tvorbu novotvarů následovně: *//z lastne moči (/sem/ ustvarjal /.../ slovníške umetne besede. Toda ali je kaj slabega, če sem se poslužil pravice /.../ dajati stvarim imena po splošni samovolji in lastnosti svari? Zvezdogledi, najditelji novih otokov in umetniki imajo pravico, da poznamenujejo z novim imenom svoje novo delo, novi otok ali novo zvezdo, a novemu slovníčarju naj bi bilo prepovedano oblikovanje besed iz korenin, ki osvetlujejo stvar in naravo stvari ter jih napravljajo razumljive?* (cit. iz: Kidrič 1939: 161–162). Citát je výrazem dvou Pohlinových tezí. Především je to přesvědčení o oprávněnosti a dokonce aktivní povinnosti kompetentního jednotlivce – jazykovědce vytvářet nová slova, ale také tím vysvětluje důvody pro vytváření domácí odborné terminologie. Důvod pro vytváření neologismů spatřuje Pohlin i ve své domněnce, že tu existuje přirozený vztah mezi slovem a jeho významem, tedy jakýsi „přirozený“ význam slov, který uživatelům umožní jednoznačnou identifikaci pojmenovaného.

Pohlinovy argumenty, s nimiž obhajoval právo na tvoření novotvarů, jsou (téměř) doslovným překladem Rosova úvodního textu, proto je jako

---

¹⁴ Zásady pro výběr nářečí jako základu spisovného jazyka stanovil J. Ch. Gottsched, *Deutsche Sprachkunst*, Leipzig 1757. Svou podstatou jsou osvícenecká, srovnej *Vaščani naj bi se izobraževali v jeziku mestnega izobraženstva. Saj to je smisel razsvetljenstva* (Slodnjak 1868).

informativně irelevantní nebudeme citovat. Relevantní doplnění však představují Rosova stanoviska vztahující se k opodstatnění slovtvorby a jejímu způsobu: (a) čeština je rovnoprávná ve vztahu ke klasickým i jiným jazykům, proto je tvorba nových slov jejím přirozeným právem, (b) tvoření slov musí být promyšlené (nikoli lehkomyšlné), musí mít smysl a být potřebné, (c) mezi způsoby tvoření slov má přednost odvozování ze slov v praxi běžně užívaných na základě principu jazykové správnosti – respektování analogie.¹⁵ Uvedené skutečnosti můžeme shrnout konstatováním, že záměrem Rosovy tvorby domácích názvů je poukázat na vlastnosti i zvláštnosti češtiny ve vztahu k jiným jazykům (především latině) a češtinu prezentovat jako svébytný, samostatný a nezávislý jazykový, respektive lexikální systém.

V Pohlínově úvodu k mluvnici je také pro osvícenské chápání světa (skutečnosti) typický argument utilitárnosti. Pohlín chápe ovládnutí slovinštiny v komunikaci sociálně rozdílných mluvčích jako prospěšné pro sociálně vyšší vrstvy. Tento prvek relevantnosti slovinštiny oslovuje mladé vzdělance, kteří by se měli učit slovinsky, neboť znalost slovinštiny je podle Pohlínova názoru nezbytná k jejich vymanění z cizího (německého) a začlenění do slovinského kulturního prostředí.¹⁶ Stanoviskem, že jazyk je přirozeným právem většinové, třebaže společensky podřízené vrstvy lidí, které skloubil s myšlenkou o výhodách znalosti slovinštiny, rozšířil Pohlín jako osvícenský buditel utilitární motiv o humanistický prvek.¹⁷ Také Rosa vyzdvihl jako přednost češtiny ve srovnání s ostatními jazyky její hláskovou podobu, explicitní řadu párových velár a palatálních souhlásek, která je výhodná pro nositele českého jazyka – bohatý repertoár hlásek umožňuje snazší učení cizích jazyků.

V úvodu Pohlín zdůraznil také aktuální úkoly jazykovědy – podchyčení slovinštiny ve slovníku (které uskutečnil ve svých slovnících *Tu malu besediše treh jezikov*, 1781, *Glossarium slavicum*, 1792), nový překlad Písma svatého, který by měl potvrdit kultivovanost slovinštiny (úkol byl

¹⁵ O výsledcích Rosovy i Pohlínovy slovtvorby a jejich novotvarech, podobnostech i rozdílech mezi nimi a o přijetí vytvořených gramatických výrazů v českém a slovinském prostoru srovnej disertaci J. Honzak Jahič, *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (S poudarkom na českých vplivih)*, 1999, a článek J. Honzak Jahič, *Češki vplivi na Pohlínovo Kraynsko gramatiko (1768, 1783)* (v tisku).

¹⁶ Srovnej Pohlínův program, kterým hodlal měšťánské vzdělance získat pro slovinský kulturní život; první text je už v mluvnici (1768) – kapitola o poetice a metrice.

¹⁷ Srovnej Trubarovy názory na slovinský jazyk v předmluvách jeho děl, např. ze slovinské předmluvy Katechismu (*Katekizem*, 1550).

realizován částečně, přeložený pentateuch zůstal v rukopise), podpora tvorby umělé poezie (uskutečnil Pohlin v mluvnici kapitolou o metrice a prvním almanachem slovinské umělé poezie – *Pisanice od teh lepeh umetnost*, 1779–1781). V podstatě jde o práce, které si vytyčil a realizoval i Václav Rosa (jako první napsal alegorickou báseň *Discursus Lipirona*, 1651, *Čechořečnost*, do mluvnice začlenil kapitolu o poetice a metrice, sestavoval slovník *Thesaurus linguae bohemicae*). Pohlin tedy nebyl původní, ale jako praktik se smyslem pro aktuální potřeby tematicky aktuální a v praxi uskutečněné Rosovy textové vzory převzal tak, že je naplnil domácí obsahem a realizoval ve svém kulturním a národotvorném polyfunkčním programu.¹⁸

2.1.3 Je třeba ještě zodpovědět otázku, v čem spočívají shody mezi Pohlinovou a další českou mluvnicí, *Grammatica linguae bohemicae, oder Die böhmische Sprachkunst* (1756, 1764, 1773, 1783) (dále *Die Bömische Sprachkunst*) autora J. V. Pohla.

J. V. Pohl (1740–1790), autor mluvnice *Die böhmische Sprachkunst*, byl od roku 1750 dvorním učitelem češtiny ve Vídni a od roku 1775 učil češtinu na vojenské akademii ve Vídeňském Novém městě. Mluvnici napsal pro své pedagogické potřeby, v české kulturní historii je známa pod označením J. Dobrovského „*unböhmische Grammatik*“ (Cuřín 1985: 64). Tímto hodnocením Dobrovský mířil především na (a) Pohlovy novotvary, hodnocené jako svévolné a nerespektující systém českého jazyka a slovo-tvornou tradici první generace českých obrozenců; (b) na Pohlův záměr upravit český pravopis podle mluvené podoby jazyka; (c) na autorovu volbu *hovorové češtiny* jako jazyka popsaného v mluvnici, např. užití dvojhlásky *-ej-*, zúženého *-í-* v deklinaci přídavných jmen, ve tvarech instrumentálu mužského rodu koncovky *-ama*, *-ami* místo koncovky *-y*, např. *dobrej, dobrýho, dobrýmu, krásnej, krásnýho, krasnýmu; stromama, stromami*, což Pohl obhajoval tím, že současný *řečistav* je ve srovnání s tradicí lepší.¹⁹ Pohlova volba obecné češtiny jako předmětu gramatického popisu má své důvody v explicitně vyjádřených rysech (autorovi připadá lepší, protože je přirozenější), ale také pro svou sdružovací úlohu, kterou měla hovorová čeština i mezi Čechy žijícími v emigraci, respektive v cizině (Havránek 1936: 64).

¹⁸ Srovnej J. Pogačnik (1995: 153-154).

¹⁹ Vzhledem k tomu, že Pohl je taky autorem cestopisu, který se kromě nerespektování české jazykové tradice vyznačuje přirozeným a živým dialogem (Ottův slovník naučný, 1947), můžeme označení soudobé (mluvené) češtiny jako *lepší* chápat jako přirozenější.

V čem jsou si tedy Pohlova a Pohlinova mluvnice blízké? Především v tom, že ani Pohlin se, s výjimkou idejí vyjádřených v úvodu k mluvnici, neohlížel na tradici. Jako osvícenec zvolil za jazykovou normu hovorový jazyk, přirozený jazyk kraňského centra Lublaně s doleňským nářečním základem, a sice soudobý stav jazyka (synchronní metoda popisu). Dále také Pohlin znal dobře slovinský fonologický systém (jako první zaznamenal všech osm slovinských samohláskových fonémů), povšiml si výsledků vokalicke redukce i pozdějších souhláskových změn, a proto, ve snaze přiblížit psaný jazyk mluvenému, reformoval pravopis. Také oba gramatici, Pohl i Pohlin, adresovali svou práci stejnému okruhu čtenářů – vzdělancům ovládajícím němčinu. Oba pro ně uvádějí v závěru svých mluvnic příklady textů pro konverzaci (Pohl dvojjazyčné česko – německé, Pohlin trojjazyčné slovinsko – německo – italské). V těch žákům zprostředkovávají tematicky se překrývající dialogy v každodenních praktických komunikačních situacích; s jejich pomocí si čtenáři zdokonalují své dorozumívací schopnosti ve slovinštině, respektive češtině.

A nakonec: veškeré Pohlinovo snažení, výběr jazykového základu pro vytvoření spisovného jazyka, jeho popis i pokus o reformu slovinského pravopisu, se stejně jako u Pohla setkalo s odmítavou kritikou nejvýše postavené jazykovědné autority ve slovinskem kulturním prostředí – Jerneje Kopitara.

Literatura:

- BREZNIK, A., 1927: Popovičev Specimen Vocabularii vindocarniolici ter Pohlinov glossarium slavicum. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6. 91–99.
- BRTAŇ, R., 1939: *Barokový slavizmus*. Praha.
- CUŘIŇ, F., 1985: *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Enciklopedija slavjanskej filologiji* I. 1910.
- GRAFENAUER, I., 1909–1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*.
- HAVRÁNEK, B., 1936: *Spisovný jazyk český a slovinský*. Československá vlastivěda. Praha.
- HONZAK-JAHIČ, J., 1999: *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (S poudarkom na čeških vplivih)*. Doktorska disertacija, ment. prof. dr. A. Vidovič Muha.
- HONZAK-JAHIČ, J., 2000: Jernej Kopitar – Matija Čop. *France Prešeren očima pražských slovenistů*. Katalog výstavy. Praha: Slovanska knihovna při Národní knihovně ČR a katedra slavistiky FF UK v Praze. 5–10.
- ILEŠIČ, F., 1922: Pohlin in Čehi. *Sborník filologický VII*. 184–207.
- JAKUBEC, J., 1934: *Dějiny literatury české I, II*. Praha: Jan Leichter.

- KIDRIČ, F., 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije*. Ljubljana: SM.
- KIDRIČ, F., 1930: Razvojna linija slovenskega preporeda v prvih razdobjih. *RDHV V-VI*. Ljubljana. 42–48.
- KIDRIČ, F., 1933–1955: Marko Pohlin. *Slovenski biografski leksikon II.*, Ljubljana. 443–454.
- KORUZA, J., 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KOS, J., 1979: Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu. *Zbornik Obdobja I*. Ljubljana: Znanstveni inštitut. 27–36.
- KOUPIL, O., 1996: Václav Jan Rosa: Předmluva k Čechofečnosti. *Listy filologické CXIX 1–4*. 101–161.
- MELIK, V., 1979: Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja. *Zbornik Obdobja I*. Ljubljana: Znanstveni inštitut. 421–431.
- OROŽEN, M., 1970: Razvoj slovenske jezikoslovne misli v normativnih jezikovnih opisih. *Zbornik SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 81–93.
- OROŽEN, M., 1970/71: Pohlinovo jezikoslovno delo. *Jezik in slovstvo 16*. 250–254.
- Ottův slovník naučný. 1947.
- PETRAČKOVÁ, V., 1985: Pojetí a význam Rosova slovníku. *Práce z dějin slavistiky*. Praha: Univerzita Karlova. 155–166.
- POGAČNIK, J., 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva II. Klasicizem in predromantika*. Maribor: Založba Obzorja.
- POGAČNIK, J., 1995: *Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- POHL, J. V., 1756: *Grammatica linguae bohemicae oder Die böhmische Sprachkunst*. Wien.
- PORÁK, J., 1973: Rosova mluvnice a vývoj češtiny a české lingvistiky v 17. století. *Universitas Carolina Pragensis. Studia Slavica Pragensia*. Praha. 39–53.
- POHLIN, M., 1768: *Kraynska Grammatika, das ist Die Crainerische Grammatik*. Laybach.
- PRIJATELJ, I., 1935: *Duševni profili slovenskih preporediteljev*. V Ljubljani: Merkur.
- RUPEL, M., 1956: Protireformacija in barok. *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: SM. 263–318.
- SIMONITI, P., 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: SM.
- SLODNJAK, A., 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana.
- SLODNJAK, A., Kos, J., 1986: *Pisma Matija Čopa I, II*. Ljubljana: SAZU.
- STABEJ, J., 1997: *Slovensko-latinski slovar. Po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- ŠAFARIK, P., J., 1826: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen.
- TOPORIŠIČ, J., 1984: Pohlinova slovnica. *Slavistična revija 3*. 427–479.
- TRUBAR, P., 1550: *Catechismus*.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1998: Slovnice slovenskega jezika. *Enciklopedija Slovenije 12*. 79–81.

VINTR, J., 1991: Václav Jan Rosa and the earlier study of Czech grammar. *Czech grammar (Čechořečnost 1672)*. Porta Prague. 1991.

VLČEK, J., 1960: *Dějiny české literatury I, II*. Praha